

iz naših knjižnica

Uređuje: Danko Škare

Djela siročad: u očekivanju autora*

B. Šalamon-Cindori i R. Petrušić**

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu
Ulica Hrvatske bratske zajednice 4, 10000 Zagreb, Hrvatska

Uvod

Prijelazom u digitalno doba, digitalizacija građe postaje preduvjet, ali i obveza kojom se osigurava opća dostupnost informacija. Brojne kulturne ustanove, a posebno knjižnice, dionice su većih i manjih projekata digitalizacije, čiji su rezultati tijekom posljednjih godina umnogome dostupni širokoj javnosti. Najveći svjetski projekti masovne digitalizacije ispunili su velike zahtjeve i očekivanja, ali i nametnuli brojna pitanja i otvorili nove teme u različitim djelatnostima.

Danas jednu od najvećih prepreka sveobuhvatnom pristupu kulturi, umjetnosti i znanju čine djela kojima se ne može utvrditi ili pronaći autor, odnosno nositelj autorskih prava te se stoga, zbog moguće povrede autorskih prava, ona zaobilaze u projektima digitalizacije. Takva su djela poznata kao djela siročad (*orphan works*). Zbog postojanja velikog broja djela siročadi u fondovima kulturnih ustanova postoji bojazan da će njihovo zaobilaznje i izostavljanje stvoriti "crnu rupu" pristupu znanju u digitalnom okruženju jer je većina djela objavljenih tijekom 20. stoljeća još uvijek zaštićena autorskim pravima.

Projekt Google Books

Projektom masovne digitalizacije svjetskih razmjera *Google Books*,¹ započetim 2005. godine, moćni je *Google* u suradnji s knjižnicama, nakladnicima i drugim kulturnim ustanovama planirao osigurati pristup do 32 milijuna djela iz cijeloga svijeta u razdoblju od deset godina. Tijekom ostvarivanja projekta *Google* je, ne vodeći računa o autorskim pravima, bez razlike digitalizirao te dao pristup cjelokupnoj digitaliziranoj građi, nakon čega je optužen za kršenje autorskih prava, a posebno za neovlašteno objavljivanje djela čiji nositelji autorskih prava nisu poznati ili se ne mogu pronaći. Nakon parnice, u kojoj su kao tužitelji sudjelovali brojni autori i nakladnici, *Google* se *Nagodbom* s nositeljima autorskih prava obvezao isplatiti odštetu od 125 milijuna dolara, a autorima je ponudio mogućnost povlačenja (*opt-out*), odnosno prekidanja već započete digitalizacije njihovih djela, kao i njihovo uklanjanje iz projekta *Google Books*. Naknadno *Dopunjenim sporazumom Nagodbe Google* je obvezan nositeljima autorskih prava isplatiti i 63 posto prihoda ostvarenih na temelju njihovih djela.²

Presuda o pravičnosti *Nagodbe*, o kojoj je odlučivao Okružni sud Sjedinjenih Američkih Država za Južni okrug New Yorka, donese-

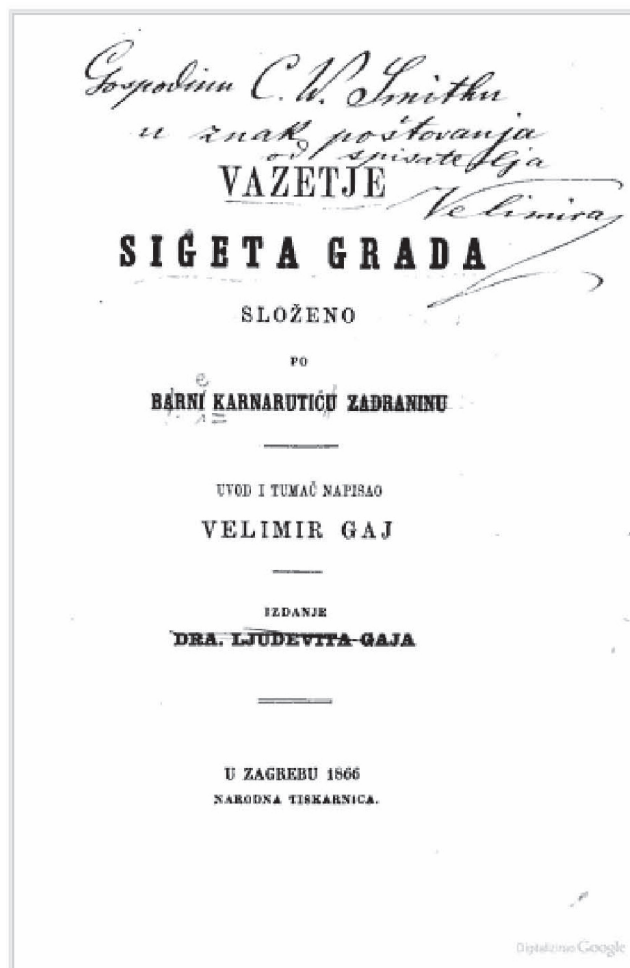
* Ovaj je rad dopunjena inačica priloga *Što je djelo bez (poznatog) autora: djela siročad*, objavljenog u časopisu *Glas@nsk.hr* 2, 9/10 (2012).

** Breza Šalamon-Cindori, e-pošta: bsalamon-cindori@nsk.hr
Renata Petrušić, e-pošta: rpetrusic@nsk.hr

¹ *Google Books*. [citirano: 2012-06-28]. URL: <http://books.google.com/>

² *Nagodba za Google knjige*. [citirano: 2012-06-28].

URL: <http://www.googlebooksettlement.com/agreement.html>

Google
books

Slika 1 – Vazetje Sigeta grada, izdanje dr. Ljudevita Gaja iz 1866. digitalizirano u sklopu projekta *Google Books* iz fonda Sveučilišne knjižnice Harvard, s posvetom autora predgovora Velimira Gaja

na je 22. ožujka 2011. godine, a u obrazloženju presude stoji da je *Dopunjeni sporazum o Nagodbi* "nepravedan, nedostatan i nerazuman".³ Ipak, naglašava se kako je stvaranje svjetske digitalne knjižnice od općeg interesa te se potiče na dopunu *Nagodbe* kojom će se osigurati poštovanje prava i zahtjeva svih uključenih strana.

Digitalna knjižnica *HathiTrust*

Osim *Googleova* projekta, pozornost svjetske javnosti uključene u projekte masovne digitalizacije i pitanja autorskih prava u digitalnom okruženju privukla je i digitalna knjižnica *HathiTrust*.⁴ Opsežan repozitorij digitalnih sadržaja znanstvenih i drugih knjižnica utemeljen je u studenome 2008. godine suradnjom 13 sveučilišta sa Sveučilištem u Kaliforniji. Digitalna knjižnica danas obuhvaća gotovo 11 milijuna izdanja, a sadrži djela zaštićena autorskim pravima te više od 3 milijuna izdanja koja pripadaju javnom dobru. Izvršni voditelj projekta *HathiTrust* John Wilkin procijenio je da gotovo polovicu cjelokupne građe digitalne zbirke čine djela siročad.⁵ U projektu danas sudjeluje više od 60 znanstvenih knjižnica iz Sjedinjenih Američkih Država. Sadržaji digitalne knjižnice *HathiTrust* prikupljaju se iz različitih izvora, uključujući *Google*, *Internet Archive*, *Microsoft* te druge suradnike projekta. Sveučilište u Michiganu, koje upravlja repozitorijem, u lipnju 2011. godine najavilo je omogućavanje neograničenog pristupa i preuzimanja digitaliziranih djela proglašanih kao djela siročad, za sve studente i zaposlenike Sveučilišta. Stoga je, kao i u slučaju *Google*, Autorska komora u rujnu 2011. godine podnijela tužbu protiv tvrtke *HathiTrust* zbog posvemašnjeg kršenja autorskih prava i u ovom projektu digitalizacije.⁶

Slika 2 – Logotip digitalne knjižnice *HathiTrust*

Preradba zakonodavstva za digitalno okruženje

Posljedice proizašle iz projekata kao što su *Google Books* i *HathiTrust* stvorile su potrebu za preradbom postojećih, nezadovoljavajućih zakonskih okvira širom svijeta. Tako je Uprava za autorska prava Sjedinjenih Američkih Država 2006. godine objavila opsežno izvješće o djelima siročadi,⁷ a 2008. godine Senat Sjedinjenih

Američkih Država odobrio je predložene izmjene važećeg zakona, no Zastupnički dom Kongresa nije ga podržao.⁸ U Europi, Francuska je u ožujku 2012. donijela zakon koji propisuje postupanje pri digitalizaciji knjiga 20. stoljeća koje nisu dostupne na tržištu.⁹

Najnoviji europski dokument koji donosi opsežnije prijedloge za postupanje s djelima siročadi *Proposal for a Directive on certain permitted uses of orphan works*¹⁰ Europske komisije predstavljen je u Europskom parlamentu 24. svibnja 2011. godine radi stvaranja zakonskog okvira i osiguravanja zakonskog *online* pristupa djelima siročadi u *online* digitalnim knjižnicama ili arhivima. Prijedlog je trenutačno na raspravi, u koju su se uključile brojne zainteresirane strane. Osnovne zamjerke na Prijedlog direktive odnose se na odredbu o provođenju temeljite potrage (*diligent search*) za utvrđivanje statusa djela siročadi.

Za knjižnice i druge ustanove uključene u projekte masovne digitalizacije provođenje opsežne potrage predstavlja najveću zapreku – u više je dosadašnjih projekata potvrđeno kako je potraga za nositeljima autorskih prava dugotrajna i zahtijeva velike troškove. Tako je Državni arhiv Ujedinjenog Kraljevstva u svojem projektu digitalizacije 1114 starih oporuka i njihovu objavljivanju *online* utrošio 35 000 funti i dvije godine na pronalaženje nositelja autorskih prava, a podatci o autorima pronađeni su u manje od 50 posto slučajeva.¹¹ S druge strane, projekt sveučilišne knjižnice u Austriji, za koju su troškovi digitalizacije 200 000 disertacija bili 150 000 eura, nije mogao u potpunosti biti ostvaren jer je procijenjeno da bi za potrebe njihova objavljivanja *online* i pronalaženje nositelja autorskih prava bilo potrebno uložiti 20 do 50 puta veća novčana sredstva od sredstava uloženi u digitalizaciju.¹² Primjer iz Sjedinjenih Američkih Država, knjižnice Sveučilišta Cornell, pokazuje kako je u projektu utvrđivanja nositelja autorskih prava 343 knjige bilo utrošeno radno vrijeme djelatnika u vrijednosti 50 000 dolara, a potragom je pronađeno samo 42 posto nositelja autorskih prava.¹³

ARROW

Zbog navedenih teškoća u rješavanju autorskopравnih pitanja u digitalnom okruženju, a istodobno težeći izgradnji cjelokupne i sveobuhvatne digitalne zbirke europske kulturne baštine, koja će uključiti i digitalizirana djela zaštićena autorskim pravima, Europska je komisija 2008. godine pokrenula projekt *ARROW – Accessible Registries of Rights Information and Orphan Works towards Europeana*, usmjeren na tekstualna djela te djela koja sadrže slikovne elemente.¹⁴ Svrha je projekta uspostavljanje sustava

⁷ Report on Orphan Works. [citirano: 2012-06-28].

URL: <http://www.copyright.gov/orphan/orphan-report-full.pdf>

⁸ Urban, Jennifer M. How Fair Use Can Help Solve the Orphan Works Problem. [citirano: 2012-06-28]. URL: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2089526

⁹ Loi no 2012-287 du 1er mars 2012 relative à l'exploitation numérique des livres indisponibles du xxe siècle (1) [citirano: 2012-06-28]. URL: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000025422700&dateTexte=&categorieLien=id>

¹⁰ Proposal for a Directive on certain permitted uses of orphan works. [citirano: 2012-06-28]. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0289:FIN:EN:PDF>

¹¹ Vuopala, Anna. Assessment of the Orphan works issue and Costs for Rights Clearance. [citirano: 2012-06-28]. URL: http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/doc/reports_orphan/anna_report.pdf

¹² Isto.

¹³ Response by the Cornell University Library to the Notice of Inquiry Concerning Orphan Works, 70 Fed. Reg. 3739 January 26, 2005. [citirano: 2012-06-28]. URL: <http://www.copyright.gov/orphan/comments/OW0569-Thomas.pdf>

¹⁴ ARROW. [citirano: 2012-06-28]. URL: <http://www.arrow-net.eu/>

³ The Authors Guild et al., plaintiffs against Google Inc., defendant. [citirano: 2012-06-28]. URL: <http://www.nysd.uscourts.gov/cases/show.php?db=special&id=115>

⁴ HathiTrust Digital Library. [citirano: 2012-06-28]. URL: <http://www.hathitrust.org/>

⁵ Wilkin, John P. Bibliographic Indeterminacy and the Scale of Problems and Opportunities of "Rights" in Digital Collection Building. [citirano: 2012-06-28]. URL: <http://www.clir.org/pubs/ruminations/01wilkin/wilkin.html>

⁶ Information about the Authors Guild Lawsuit. [citirano: 2012-06-28]. URL: http://www.hathitrust.org/authors_guild_lawsuit_information

i baze podataka koja će povezati knjižničarske, nakladničke, knjižarske i baze podataka europskih ustanova koje posjeduju podatke o autorima i nositeljima autorskih prava te na automatiziran i standardiziran način pojednostavniti i ubrzati potragu. Osim prikupljanja i objavljivanja ključnih podataka o djelima i njihovim autorima, projekt ARROW posebno je posvećen stvaranju i održavanju popisa djela siročadi.

Prvi sudionici testiranja sustava ARROW, od ožujka 2010. godine, bili su Njemačka, Francuska, Španjolska i Velika Britanija. Projekt ARROW dovršen je u veljači 2011. godine, a od rujna iste godine korisnicima iz Njemačke, Francuske, Španjolske i Velike Britanije dostupni su podatci o djelima objavljenim u njihovim državama. Tijekom testiranja utvrđeno je kako bi zbog velike uštede vremena, koja je u slučaju Španjolske iznosila 72 posto, a u slučaju Velike Britanije 97 posto radnih sati,¹⁵ u velikim projektima digitalizacije trošak za knjižnice i sve ostale kojima su potrebni podatci o nositeljima autorskih prava trebao umnogome biti smanjen. U travnju 2011. godine pokrenut je prošireni projekt *ARROW Plus*, usmjeren i na vizualnu građu, u kojem do danas sudjeluje 33 sudionika iz 17 država članica Europske unije.

¹⁵ The ARROW project presents its results: Substantial benefits from using ARROW in retrieving copyright information compared to manual search. [citirano: 2012-06-28]. URL: <http://arrow-net.eu/news/arrow-project-presents-its-results-substantial-benefits-using-arrow-retrieving-copyright-inform>

Slika 3 – Logotip projekta ARROW – registra podataka o nositeljima autorskih prava i djelima siročadi

Budućnost autorskih prava u digitalnom okruženju

Izgradnja današnjih digitalnih zbirki kulturne i znanstvene baštine u velikoj se mjeri temelji na djelima koja pripadaju javnom dobru, a stvaranje sveobuhvatnih digitalnih zbirki podrazumijeva i uključivanje djela zaštićenih autorskim pravima. Kako bi se osigurao što širi *online* pristup cjelokupnoj baštini, s posebnim naglaskom na djela zaštićena autorskim pravima, djela koja više nisu na tržištu te djela siročad, u rješavanju autorskopravnih pitanja zajednički sudjeluju ustanove imatelji građe, udruge nakladnika i knjižara, udruge za zajedničko ostvarivanje autorskih prava te druge zainteresirane strane. Trenutačne inicijative za utvrđivanjem nositelja autorskih prava te uspostavljanjem popisa autora i statusa njihovih djela, kao i prijedlozi za izmjenama i dopunama zakonskih okvira, rješenja su za osiguravanje pristupa sveukupnom znanju te razvoju i napretku društva.

industrijsko-gospodarski pregled

Uređuju: Hedviga Kveder i Marija-Biserka Jerman

Lanxess na VDI-konferenciji “Plastične mase u automobilskoj industriji”, 21.–22. ožujka 2012. u Mannheimu

Rješenja za lagane konstrukcije u “zelenoj mobilnosti”

Leverkusen – Inteligentna rješenja za lagane konstrukcije na osnovi poliamidnih kompozita bila su težište ovogodišnjeg nastupa tvrtke Lanxess na stručnom sastanku “Plastične mase u automobilskoj industriji” u Mannheimu. “Želimo predstaviti mnogostruke prednosti organometalne hibridne tehnike u gradnji automobila koja omogućuje uštedu na težini. Takav pristup u mnogim slučajevima nije samo gospodarski opravdan i alternativa za metalne materijale već i za duroplaste koji su ojačani ugljičnim vlaknima”, objasnio je Thomas Malek, ekspert za hibridnu tehniku u poslovnoj jedinici Semi-Crystalline Products. Tvrtka Lanxess vidi u organometalnoj hibridnoj tehnici veliki potencijal primjene u “zelenoj mobilnosti” poput električnih vozila. Moguće primjene su npr. spremnik za motor, strukture vrata, pedale, nosači sjedala i sl.

Precizne simulacije organometalnih elemenata

Tijekom konferencije tvrtka Lanxess je osim ostalog predstavila pedalu kočnice i kućište zračnog jastuka iz organometalne hibridne tehnike, koji su znatno lakši od uobičajenih konvencionalnih

komponentni, a ipak su dovoljno učinkoviti. “Oba s partnerima razvijena poliamidna konstrukcijska elementa pridonose našoj vodećoj poziciji u razvoju laganih hibridnih konstrukcija. Na primjer, možemo simulirati i izračunati složeni proces formiranja organometala ojačanih staklenim nitima i orijentaciju staklenih niti”, naglasio je Malek. Osim toga Lanxess je razvio model materijala koji opisuje anizotropna svojstva materijala iz organometala. Mehanička svojstva organometalnog hibridnog gradbenog elementa, koji u slučaju sudara sprječava lom, mogu se točno izračunati. “Mi možemo ne samo pretkazati pri kojem opterećenju će konstrukcijski dio otkazati već i na kojem mjestu”, objasnio je Malek.

HiAnt – inovacije u dogovoru s kupcima

Tvrtka Lanxess je u opsežnom razvojnom procesu samostalno razradila simulaciju svih procesnih koraka hibridne tehnike organometala kao i novi model materijala. Ta ekspertiza je dio HiAnt-brenda pri poslovnoj jedinici Semi-Crystalline Products, koja je povezala kompletno inženjersko znanje kako bi potaknula partnerski razvoj inovativnih gradbenih dijelova. Ta uslužna djelatnost seže od izbora materijala, preko CAE-proračuna i izrade alata do testiranja gradbenog elementa i pokretanja serijske proizvodnje. “HiAnt se stalno proširuje. Tako smo u tvornici Dormagen opremili centar za testiranje materijala, u kojem se mogu odrediti osobine termoplastičnih materijala pri opterećenju”, istaknuo je Malek. Taj segment je također bio u fokusu VDI-konferencije.